

Böke, Ozan. (2021). “Türkmenistan”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 105-110.

Tanıtım Yazısı

ÜLKE TANITIMI
COUNTRY PRESENTATION

TÜRKMENİSTAN*

Turkmenistan

Hazırlayan: Ozan BÖKE **

* DOI: 10.34189/asyam.5.1.010

** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Genel Türk Tarihi Doktora Öğrencisi, ozan.boke@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-8806-7477>

1. Tarihçe

Türkmenler, bugün Anadolu, Azerbaycan, Irak-Suriye ve Balkanlarda yaşayan Türkler gibi Oğuz boyuna mensuplardır. Bugün Türkmenistan'ın bulunduğu coğrafyada uzun yıllardır yaşamakta olan Türkmenler, Oğuz gruplarının batıya gerçekleştirdiği göçler sırasında burada kurulmuş olan Büyük Selçukluların bakiyeleridirler. Burada bulunan Merv Şehri, İslam Fetihlerinin gerçekleştiği dönemde önemli bir merkez oldu. Selçuklular devrinde ise Merv, Büyük Selçuklulara başkentlik yaptı. Moğolların ilerleyişi ile birlikte Selçukluların yerini İlhanlılar aldı. İlhanlıların ardından bölgeye Timurlular hâkim oldu. Türkmenler buldukları coğrafyada varlıklarını sürdürdüler; ancak Hive Hanlığı ve İran üzerinden pek çok saldırıya maruz kaldılar. 1800'lü yılların ortalarında bir yandan İran'dan gelen saldırılarla mücadele eden Türkmenler, 1879'dan itibaren Rusların, Türkistan'daki ilerleyişi ile de karşı karşıya kaldılar. Ne kadar direniş gösterebilirler de Rusların gelişmiş askeri teknolojisine karşı koyamayan Türkmenler, Rus idaresine girdi ve 1294 yılında Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti meydana getirildi. Yaklaşık 70 yıl Sovyet idaresinde yönetilen Türkmenistan, 1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ile birlikte 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etti.

2. Coğrafya

Türkmenistan, 488.100 km²'lik yüz ölçümü ile dünyanın en geniş 52'ci, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nun ise 4'cü en büyük ülkesidir. Başkenti 1 milyonluk nüfusa sahip AŞGABAT şehridir. Batı Türkistan'da yer alan Türkmenistan, güneyinden İran ile 992 km, kuzeyinden Kazakistan ile 379 km, kuzeydoğusundan Özbekistan 1621 km, güneydoğusundan Afganistan'la 744 km sınıra sahiptir. Ülkenin batısında ise Hazar Denizi bulunmaktadır. Ülke coğrafyasının en büyük özelliği yüz ölçümünün %80'inin Kara Kum çölü ile kaplı olmasıdır. Ceyhun (Amuderya) 2.620 km, Tejen 1.150 km ve Murgab 978 km uzunluğu ile ülkenin en uzun üç nehrini oluşturmaktadır. Başkent Aşkabat'ın dışında önemli şehirleri Türkmenabat, Çarçöv, Taşavuz ve Merv'dir.

Türkmenistan'da karasal ve çöl iklimi görülmektedir. Yaz aylarının sıcaklık ortalaması 35-40 derecedir. Kışları ise sıcaklıkların zaman zaman 0'ın altına düştüğü görülür. Yıl içerisinde genel sıcaklık ortalaması 15 derecedir. Ülke genelinde ekilebilir alan yüz ölçümünün %3.5'i kadardır. Önemli su kaynaklarına ev sahipliği yapan ülke, bu kaynakların yanlış kullanımı neticesinde çölleşmektedir. Tarım faaliyetleri sulama ile yapılmaktadır. Ekonomik olarak bulunduğu coğrafyanın Türkmenistan'a verdiği avantaj önemli yer altı enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Ülkede önemli miktarda doğalgaz ve petrol rezervi bulunmaktadır.

3. Siyasi/İdari Yapı ve Nüfus

Türkmenistan başkanlık sistemi ile idare edilmektedir. Ülkenin kurucu başkanı Saparmurat (Niyazov) Türkmenbaşı'dır. Onun 21 Aralık 2006'daki vefatının ardından 2007'de gerçekleşen seçimlerde Gurbangulu Berdimuhammedov, %89'luk bir oy oranı ile Devlet Başkanı seçilmiştir. 2012'de ise %97'lik oy oranı ile ikinci defa ve 2017'de ise yaklaşık olarak aynı oy oranı ile üçüncü defa Berdimuhamedov Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Bugün Devlet Başkanlığı görevini Berdimuhammedov yürütmeye devam etmektedir. Ülkede seçimler 5 yılda bir gerçekleşmektedir. Türkmenistan Meclisinde 125 meclis üyesi bu seçimlerle göreve gelmektedir. Yürütmenin başı Devlet

Başkanındır. Devlet idaresinde Devlet Başkanı, 10 Devlet Başkanı Yardımcısı, 23 bakanlık bulunmaktadır.

Ülke nüfusu yaklaşık olarak 5.5 milyon kadardır. Ülke yüzölçümüyle kıyaslandığında nüfus oldukça azdır. Nüfusun %89'u Müslüman, %'9'u Ortodoks ve geriye kalan %2 ise diğer dinlere mensuptur. Yine nüfusun %85'ini Türkmenler meydana getirmektedir. Daha sonra en büyük etnik nüfus olarak %5 ile Özbekler bulunmaktadır. Geri kalan nüfusu Ruslar, Kazaklar, Tatarlar, Azerbaycanlılar ve Ukrainerler oluşturmaktadır.

Ülkenin resmî dili *Türkmen Türkçesi*'dir. Rus idaresinde uzun yıllar bulunmalarından dolayı Rusçanın kullanımı da ülkede yaygındır. Özbek Türkçesi de ülkede konuşulan diller arasındadır. Daha önce Kiril alfabesi kullanılan ülkede 1993 yılından itibaren Latin alfabesine geçilmeye başlanmıştır. Ülkede okuma oranı %99.7'dir. Okula başlama yaşı 7'dir. Zorunlu eğitim 13 yıl ve ücretsizdir.

4. Ekonomi

Ülkenin para birimi, Manat'tır. Ülkenin büyük bir kısmının çöllerle kaplı olması ve tarım alanlarının kısıtlı olması ülke ekonomisinde tarımı geri plana atmaktadır. Tarım alanlarının önemli bir kısmında pamuk ekimi yapılmaktadır. Türkmenistan pamukta dünyanın başta gelen üreticilerindedir.

Türkmenistan, Orta Asya ile Orta Doğu enerji koridorunun ortasında yer alan ve aynı zamanda zengin enerji kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ekonomide önemli bir kalemi bu yer altı kaynakları oluşturmaktadır. Türkmenistan gazı, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ve İran gibi ülkelere satılmaktadır. Türkmenistan'ın Rusya ile yaşadığı gaz krizi sonrasında ülke gazının büyük bir miktarı Çin Halk Cumhuriyeti'ne ithal edilmeye başlanmıştır. Bugün Türkmenistan gaz satışında önemli ölçüde Çin'e bağlı duruma gelmiştir.

Pamuk ekiminin fazla olması ülke içindeki sanayi faaliyetlerini de etkilemiş ve iplik, kumaş gibi ürünlerin üretilmesinde pek çok fabrika meydana gelmiştir. İplik dışında hayvansal ürünlerin üretimi de ülke içerisinde gerçekleştirilmektedir. Genel olarak Türkmenistan, Kırmızı et, beyaz et, süt ürünleri, tahıl ürünleri gibi pek çok gıda maddesinin üretimini ülke içerisinde sağlamaktadır.

5. Türkmenistan Dış İlişkileri

Türkmenistan, bağımsızlık sonrası dönemde serbest piyasa ekonomisine kolay entegre olamadı. Ülke gelirini doğalgaz ve pamuk ihracatından sağlamaktaydı. Sovyetler dönemine ait enerji nakil yolları nedeniyle doğalgaz pazarlama ve ihracatında Rusya'ya bağımlı durumdaydı. Aynı zamanda bölgede Rusya'dan sonra ikinci büyük doğalgaz üreticisi durumunda olması onu Rusya'nın gaz ticaretindeki rakibi konumuna da yükseltti. Ancak Türkmenistan'ın Afganistan ve İran gibi istikrarsız ülkeler ile olan komşuluğu ve Hazar Denizinin statüsünün 2018'e kadar netleşmemiş olması onun enerji politikalarında Rusya'dan etkilenmesine sebep olmuştur. 2000'li yılların başlarına kadar Rusya'nın rakibi olarak hamleler yapan Türkmenistan, Rusya'nın gaz arzının artması ile birlikte Rusya ile ikili ilişkileri geliştirmeye başladı. Putin'in Batı ülkeleri ve Türkiye ile yaptığı gaz anlaşmaları sonucunda Türkmen gazını ucuz olarak alıp satan ve kendi doğalgazını ülke içi faaliyetlerin yürütülmesinde kullanan Rusya, Türkmen gazının alternatif güzergahlarını da engellemiştir. 2008 Dünya krizinde Rus gaz şirketi GazProm ile fiyatlar konusunda Türkmenistan'ın anlaşamamasının ardından Rusya gaz alımını durdurmuştur. Bu tarihten itibaren Rusya'nın en önemli doğalgaz alıcısı Çin, olmaya başlamıştır.

Çin ile Türkmenistan arasındaki ilişkiler özellikle de ekonomik sahadaki temaslar 2000'li yıllardan itibaren ilerleme göstermiştir. 2009 yılında Türkmenistan ile Rusya arasında yaşanan krizden en çok yararlanan Çin olmuştur. 2000'li yıllara göre 2010'lu yıllara gelindiğinde, Türkmenistan ile Çin arasındaki ikili ticaret hacmi 40 misli bir artış kaydetmiştir. Türkmenistan Çin Kalkınma Bankası'ndan 8 milyar dolarlık uzun vadeli kredi temin ederek, doğalgaz sektöründe yeni tesisler kurmuştur. Ayrıca 2009 yılında Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı da faaliyete başlamıştır. Bu boru hattı ile Türkmenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı ciddi bir şekilde azaltmıştır. Buna karşılık Çinli şirketlerin Türkmenistan'da pek çok alanda yatırımlar yapmaya başlamıştır. Türkmenistan Rusya'dan kurtuldu derken bu sefer de Çin pazarına bağımlı duruma düşmüştür.

2009'da Rusya ile Türkmenistan arasında oluşan "doğalgaz krizi" sonucu Türkmen gazının

Rusya'ya satılmaması üretimde ciddi bir düşüşe neden olmuştur. 2010 senesinde iki ülke arasındaki ilişkiler düzelerek doğalgaz satışları başlatılmış olsa da Rusya'nın satın aldığı doğalgaz miktarı önceye göre azalmıştır. Ancak Türkmenistan'da doğalgaz üretiminin yeniden artması, 2009 sonunda gazın Çin'e satılmaya başlanmasından dolayıdır. 2010'da İran'a çekilen ikinci doğalgaz hattı ile ülkedeki doğalgaz üretimi artmaya devam etmiştir. 2014 sonrasındaki Çin ile Türkmenistan arasında ikinci doğalgaz boru hattının tamamlanması ile tekrar artış olmuştur. 2016'daki doğalgaz üretimindeki düşüş, Rus şirketi Gazprom'un Türkmen gazını almaktan tamamen vaz geçmesinden kaynaklanmaktadır. 2017'deki düşüşün nedeni ise İran'ın Türkmenistan'a doğalgazı için borcunu ödememesi sonucu Tahran'a doğalgaz satışının durdurulmasıdır. Buradan da anlaşıldığı üzere Türkmenistan'ın çok zengin doğalgaz kaynakları bulunmakta; ancak üretim ve satış oranları diğer ülkelerle olan anlaşmalara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Doğalgaz ülke içindeki ihtiyacı karşılamak için kullanılmakla birlikte ciddi anlamda Türkmenistan ekonomisine katkı sağlayan bir ihracat ürünüdür.

Avrupa Birliği de 1991'den itibaren Türkistan coğrafyasında olduğu gibi Türkmenistan'da da varlık göstermeye başladı. Bunun yanı sıra AB 2005 yılında bölgeye Orta Asya Özel Temsilcisi atayarak Türkistan'da daha fazla varlık göstermek istediğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda 2005 tarihinden sonra AB ile Türkistan cumhuriyetleri arasında birçok antlaşma yapılmış ve ortak toplantılar gerçekleştirilmiştir. AB Türkistan coğrafyasında bugün de ilişkilerinin geliştirilmesi açısından önemli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Ancak AB bu konuda biraz geç kalmıştır ve Çin ve Rusya'nın gerisinden gelmektedir.

Türkmenistan, dış politikada diğer Batı Türkistan ülkeleri gibi etkin olma yolunu izlememiş ve diğer ülkelerin siyasetlerine karşı kendisini güvence altına almak düşüncesiyle 1995 yılının Aralık ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "*Daimi Tarafsız Ülke*" statüsü almıştır. Bu daimî tarafsızlık statüsü Türkmenistan'ın tek taraflı talebi ile ve uluslararası taminatsız bir şekilde verilmiştir.

6. Türkiye Türkmenistan İlişkileri

1991 yılında Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan Türkiye olmuştur. Türkiye, Aşkabat'ın Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) nezdinde tanınması için yoğun gayret göstermiştir. Türkmenistan'ın Türkiye'de Ankara Büyükelçiliği ile İstanbul Başkonsolosluğu ve İzmir Fahri Konsolosluğu bulunurken, Türkiye Türkmenistan'da Aşkabat Büyükelçiliği ile temsil edilmektedir.

Ortak tarihi, dili, dini ve kültürü paylaşan iki kardeş ülke ve halk arasında, "Bir Millet, İki Devlet" temelinde dengeli, karşılıklı saygı ve iş birliğine dayalı özel ilişkiler bulunmaktadır. Türkmen tarafı, ilişkileri "kemik kardeşliği" olarak tarif etmektedir. İki ülke arasındaki iş birliği dış politika, ticaret ve ekonomi, kültür ve eğitim başta olmak üzere her alanda olumlu bir seyir izlemektedir.

6.1. TİKA (Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı)

1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan Türk devletleriyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu devletlere sosyal, ekonomik ve kültürel alanda sağlayacağı destekleri uygulayacak ve koordine edecek bir organizasyona ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, TİKA 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. 28 Mayıs 1999'da Başbakanlık'a bağlanmıştır. Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı: Restorasyon, sağlık, eğitim, tarım ve hayvancılık, idari ve sivil altyapıların geliştirilmesi gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir.

6.2. TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı)

Türk Dünyası'nın UNESCO'su olan TÜRKSOY, 1993 yılında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti kültür bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tuva, Hakas Cumhuriyeti ve Moldova'ya bağlı Gagavuz Yeri TÜRKSOY'a gözlemci üye olarak katılmışlardır. TÜRKSOY kurulduğu günden bu yana Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmaktadır.

Türkiye'nin Türkmenistan politikasını ele aldığımızda eğitim ve ekonomi olmak üzere iki

önemli sacayağına sahip olduğunu görüyoruz. Eğitim alanında Ankara'nın 1992 yılında Orta Asya ve Türk ve Akraha Topluluklardan gelerek Türkiye'de okumak isteyen öğrenciler için uygulamaya koyduğu Büyük Öğrenci Projesi önemli bir rol oynamaktadır. Ankara ve Aşkabat arasındaki eğitim ilişkilerinin bir diğer unsuru ise, Türkmenistan'da açılan okullardır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler bağlamında ise özellikle Türk firmalarının Türkmenistan'daki yatırımları ve iki ülke arasında günden güne gelişen dış ticaret anılmaya değer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış politika, ticaret ve kültür iki ülke arasındaki diğer iş birliği konularıdır.

6.3. Ekonomik İlişkiler

Ortak tarihi, dili, dini ve kültürü paylaşan iki kardeş ülke olarak Türkiye ile Türkmenistan ilişkileri tarihsel sürecinde hep olumlu bir seyir izlemiştir. Zira Türkiye, dünyada Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve Aşkabat'ta ilk Büyükelçilik açan ülkeydi. İki ülke ve halk arasında, "Bir Millet, İki Devlet" temelinde dengeli, karşılıklı saygı ve iş birliğine dayalı özel ilişkiler süregelmiş ve dış politikadan, ticarete, ekonomiden, kültür ve eğitime dek her alanda olumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye-Türkmenistan ilişkileri, 2007 yılından sonra yeni bir ivme kazanarak hızla gelişmeye devam etmiş ve yoğun bir üst düzey ziyaret trafiği yaşanmıştır. 2007 yılından bu yana, Türkmenistan'a Cumhurbaşkanı düzeyinde altı, Başbakan düzeyinde üç kez gezi düzenlenmiştir. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhammedov ise beş kez Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Türkiye ve Türkmenistan arasındaki ticaret hacmi de hızla yükselmiştir; ancak son dönemde ticaret hacminde bir azalma söz konusudur. 2012 yılında yaklaşık 1,8 milyar dolar olan ikili ticaret hacmi, 2013 yılında 2,6 milyar dolar, 2014 yılında 2,8 milyar dolar olmuştur. 2015 ve 2016 yıllarında iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat oranının azalması sebebiyle iki ülke ticaret hacmi 2015 yılında 2,4 milyar dolara 2016 yılında ise 1,6 milyar dolara gerilemiştir. Bağımsızlığını kazandığı ilk günden bu yana Türk iş adamları, Türkmenistan'ın kalkınmasına önemli katkıda bulunmuşlardır. Türk şirketleri, başta inşaat olmak üzere pek çok sektörde faaliyet göstermektedir. Türkmenistan'da yaklaşık 600 civarında Türk iş insanı, 25-35 bin arasında Türk işçisi bulunmaktadır. Çeşitli projelere imza atan Türk girişimcilerin ülkenin kalkınmasında etkin bir rol oynadıkları bir gerçektir. Türk şirketleri tarafından tarım teknolojileri, bankacılık, sağlık, inşaat malzemeleri, kimya sanayisi, hastaneler, gıda ve içecek sektöründe yatırımlar yapılmış, inşaat ve tekstil sektöründe çok büyük projeler gerçekleştirilmiştir. İlk sözleşmeler pamuk işleme fabrikalarının kurulması amacıyla imzalanmış, daha sonraki aşamada otel, havaalanı, soğuk hava deposu, su arıtma tesisleri, un, makarna, tuğla, mama, porselen ve traktör fabrikalarının anahtar teslimi yapımı sözleşmeleri izlemiştir.

Türkmenistan'da Türk firmaları tarafından müteahhitlik projeleri üstlenilmesi 1992 yılı ortalarında başlamıştır. Türkmenistan'ın bağımsızlığından bugüne kadar Türk müteahhitlik firmalarınca üstlenilen proje sayısı 1400'ü, toplam proje tutarı ise 46 milyar doları aşmıştır. Türkmenistan hükümetinin altyapı yatırımlarına verdiği önem, ülkenin yeniden imarı Türk müteahhitleri için önemli iş imkânları yaratmaktadır.

Kaynaklar

"Çin ve Türkmenistan'ın Enerji İlişkileri". *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, <https://orsam.org.tr/tr/cin-ve-turkmenistan-in-enerji-iliskileri> (e.t.: 28.06.2020).

Igor Torbakov. "Russian-Ukrainian Accord does not Ease Regional Security Concerns". *Eurasia Insight*, <https://eurasianet.org/russian-ukrainian-accord-does-not-ease-regional-security-concerns> (e.t.: 28.06.2021).

Keskin Köylü, Meryem. (2018). "Türkiye ile Türkmenistan Atasındaki Ticari İlişkiler ve Finansal İşbirliğine Yönelik Bir Değerlendirme". *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. 19, 413-422.

Kurt, Halil. "Türkmenistan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 41, 599-601.

Kuvusova, Şirin. (2018). "Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Türkmenistan Cumhuriyeti ve Makroekonomik Yapısı". *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*. 5 (58), 43-48.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Merv". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 29, 221-223.

Soltan, Elnur. (2001). “Türkmenistan ve Rusya: Gaz Üzerinde Kurulan İlişkiler”. *Avrasya Dosyası*, 7 (2), 184-205.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı. (2013). “Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan’ın Daimî Tarafsızlık Statüsü”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 14 (2), 39-100.

“Turkmenistan Base Rumor Likely Part of a Russian Disinformation Campaign”. *Eurasia Insight*, <https://eurasianet.org/turkmenistan-base-rumor-likely-part-of-a-russian-disinformation-campaign> (e.t.: 28.06.2021).

Türkmenistan Ülke Profili. (2021). *T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü*. Ankara.

“Türkmenistan’a İlişkin Genel Bilgiler”, <http://askabat.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121560> (e.t.: 27.06.2021).

“Türkmenistan’ın Dış Politikası, Stratejik Ortak”, <https://www.stratejikortak.com/2018/02/turkmenistanin-dis-politikasi.html> (e.t.: 01.06.2020).